

Agrarni minimum i pitanje nataliteta

Mirko Mataušić

Želim ovim tekstom upozoriti na problem koji u Hrvatskoj postoji već više od jednog i pol stoljeća, a povezan je s velikim štetama.

Novinar i povjesničar Josip Horvat u svojoj knjizi *Hrvatski panoptikum* podsjeća na jednom mjestu na to da je u vrijeme kratke vladavine bana Jelačića u Hrvatskoj za građanske revolucije 1848/49. donesen zakon koji određuje da se u ostavinskim raspravama nepokretna imovina tretira isto kao i pokretna, naime da se dijeli na jednake dijelove među djecom pokojnih roditelja. Ne znam je li taj zakon još uvijek na snazi, ali ne vidim da je u praksi drukčije. Nisam dosada primijetio da je o tome pisano u popularnim medijima. Ne znam kako to tretira struka, ali držim da je problem vrijedan pažnje, pogotovo zato što mi se čini da ima veze s demografskim problemom koji je u Hrvatskoj više nego akutan.

Horvat primjećuje da je pri donošenju toga zakona krivo primijenjen princip ravnopravnosti među djecom: *Neka svima bude jednako!* Naime taj zakon imao je u Hrvatskim krajevima dva različita učinka, ovisno o pojedinim krajevima i mentalitetu stanovništva. U Slavoniji je posljedica bila da su obitelji imale jedno ili dvoje djece, da se zemlja ne bi dijelila. Kako su kod nas česti ratovi, muškarci su išli u rat i mnogi poginuli, pa su imanja ostala prazna i cijela sela devastirana zbog nestanaka stanovništva. Demografsku situaciju spašavali su doseljenici iz Bosne, Hercegovine i Dalmacije. U Hrvatskom zagorju i prigorskim dijelovima zemlja se dijelila i tako rasparcelirala da su rijetka poljoprivredna imanja od kojih obitelji mogu živjeti. Svima je doduše bilo jednako, barem približno, ali nitko nije imao dovoljno da bi od toga mogao pristojno živjeti. Pojam seljaka stoga je vezan uz siromaštvo i zaostalost. Djeca su ostajala na zemlji i međusobno se svađala zbog imanja, oko čuvenih »mejaša«. Zato su u Hrvatskoj odvjetnici uvijek odlično zarađivali i ima ih više nego što bi ih inače trebalo.

U austrijskim zemljama, kamo je pripadala i Slovenija, postojao je tzv. agrarni minimum, tj. veličina zemljišnog posjeda koja se više nije smjela dijeliti, a određena je tako da obitelj može pristojno živjeti od te zemlje. Zemlju je smjelo naslijediti jedno od djece, koje je za to trebalo biti i školovano, obično sin, a ostali su mogli na imanju ostati raditi kao zaposlenici i primati plaću ili im je omogućeno školovanje ili učenje zanata. Time su ta djeca bila prisiljena na

kreativnost, upuštali su se u poduzetništvo te stvarali veća ili manja poduzeća. Također se jako umnožio broj zanatlija. Time je ojačao građanski sloj kojemu je bilo u interesu izgraditi demokraciju i razviti slobodno tržište, koje je njima trebalo za proizvodnju i prodaju njihovih proizvoda.

Višak tih zanatlija se iseljavao, puno ih se doseljavalo u Hrvatsku, gdje za razliku od njihovih domovina, nije bilo zanatlija novih struka vezanih za obradu metala (bravara, limara...). Bilo je starih zanata (kolara, remenara, postolara...). To je doseljavanje po sebi bilo dobro, ali su ti ljudi trebali vremena da se u Hrvatskoj počnu osjećati domaće. Stoga su najprije bili indiferentni prema hrvatskoj borbi za nacionalnu samostalnost. Tek se druga ili treća generacija suživjela s novom domovinom. U drugim je zemljama upravo taj srednji sloj bio nositelj nacionalne svijesti.

U vrijeme Banovine Hrvatske postojala je nakana da se provede najprije komasacija zemlje, naime objedinjavanje zemljišnih parcela jedne obitelji, da bi se lakše obrađivala mehanizacijom i da bi onda lakše bilo i okrupnjavanje. No nije bilo vremena za provođenje te nakane jer je došao rat, a onda komunistička vladavina, koja je zemljišne veleposjednike razvlastila, a seljake pokušala utjerati u seljačke zadruge, a kad to nije išlo bila je protiv održivih seljačkih imanja, jer bi to značilo »kulačenje«.

Nakon rata donesen je 1953. godine *Zakon o agrarnoj reformi* koji nije išao za tim da stvori održiva seljačka imanja. A zanimljivo je da je samostanima i vjerskim ustanovama od velikog značenja i povijesne vrijednosti (kao što je bio benediktinski samostan u Dajli) trebalo biti ostavljeno u vlasništvu barem 30 hektara poljoprivrednog zemljišta, kao tzv. agrarni minimum.¹

U vrijeme ubrzane industrijalizacije nakon Drugoga svjetskog rata ljudi su s takvih malih seljačkih imanja išli u radni odnos u tvornice, ali su i obrađivali zemlju, posebno uz veće gradove. Tako nisu bili posve ni radnici ni seljaci, što je bilo loše i za poljoprivredu i za industriju. Krajevi udaljeni od velikih gradova, pretvarali su se u pasivne, jer je uslijed premaleni imanja život postao nemoguć. Ljudi nisu bili spremni prodati svoju zemlju, a teško se nagode s rodbinom, pa svoje kućice i male parcele zemlje jednostavno napuštaju i sele u grad ili odlaze na rad u inozemstvo, zapravo iseljavaju. Koji mogu stare kuće s okućnicama pretvaraju u vikendice.

U zemljama gdje je uređeno agrarno pitanje nije mi poznat pojam pasivnih krajeva jer se zna kome zemlja pripada i sva je obrađena. Živio sam i djelovao tri godine u Austriji na domaćoj župi i družio se s obiteljima koje su bile posjednici takvih održivih obiteljskih imanja. Nije im bilo lako, ali su imali dovoljno za život, za obnovu mehanizacije i za školovanje djece. I to su bile odreda brojne obitelji. Djeca su odrastala u zdravim uvjetima i prirodnom okolišu. To mi je bilo objašnjenje zbog čega Austrija ima veći natalitet i prirodni priraštaj, iako

¹ Usp. Istražili smo: Što su benediktinci imali u Dajli?, (09.08.2011), www.glasistre.hr/vijesti/arhiva/340978 (18.11.12).

je razvijenija od Hrvatske, pa bi trebala u tom pogledu lošije stajati jer pad nataliteta navodno dolazi s općim razvojem društva. Stoga je u njemačkom jeziku riječ i predodžba »seljak/Bauer« bez pejorativnog prizvuka zaostalosti i nedostatka kulture.

Kod nas se često govori o problemima obitelji povezano s natalitetom. Najprije, to su različita pitanja, što se često ne uočava. A kad je u pitanju natalitet, onda se obično barata moralnim apelima i argumentira činjenicom da zbog niskog nataliteta nestajemo kao narod i kao Crkva. No premalo se misli na stvaranje uvjeta koji bi pridonijeli većem natalitetu. Jedan od pozitivnih koraka prema većem natalitetu bilo bi stvaranje uvjeta za bolji život što većeg broja obitelji na održivim primjerenim i seljačkim manjima.

Radi toga trebalo bi najprije donijeti promišljen zakon o agrarnom minimumu, da se postojeća imanja više ne smanjuju. A u drugom koraku trebalo bi premalena imanja okrupnjavati. Naravno, to se ne može silom niti na brzinu, nego valja osmisliti dugoročnu strategiju ciljanih poticaja. Puno brže bi se neobrađena državna zemlja mogla staviti na raspolaganje obiteljima putem otkupa ili na neki drugi način, tako da se oblikuju imanja od kojih bi obitelji mogle živjeti. To bi bio i jedan oblik rješavanja nezaposlenosti, doduše vrlo malen, ali ipak. Sigurno ima ljudi koji bi bili spremni preuzeti seljačka imanja kad bi se za to stvorili uvjeti. Naravno, agrarni minimum mora biti različit, ovisno o vrsti tla, podneblju i kulturama koje se uzgajaju. Kad bi se ljudima dalo na raspolaganje zemljište prikladno za pošumljavanje, bio bi to poticaj za ozelenjivanje zgarista koja su nastala nakon brojnih požara i njihovo pretvaranje u privredno korisne površine.

Sve to naravno pretpostavlja organiziranje i proizvodnje i otkupa i daljnje prerade, a sve povezano s turizmom što otvara mogućnost za veći udio poljoprivrede u nacionalnom dohotku nego u zemljama koje nemaju uvjete za turizam. Za to bi se trebali brinuti sami proizvođači, a država bi ih trebala podržavati zakonima i financijskim poticajima te tako stvoriti povoljne okvirne uvjete za razvoj poljoprivredne proizvodnje. Udio poljoprivrede u ukupnom domaćem proizvodu danas je u visokorazvijenim zemljama relativno malen: Belgija 0,7% (industrija 21,9%, uslužne djelatnosti 77,4%), Danska 1,3% (industrija 22,1%, uslužne djelatnosti 76,8%), Izrael 10% (industrija 59%, uslužne djelatnosti 31%), Austrija 1,5% (industrija 29,2%, uslužne djelatnosti 69,3%), Švicarska 1,1% (industrija 27,2%, uslužne djelatnosti 71,8%), Slovačka 3,8% (industrija 34,8%, uslužne djelatnosti 61,3%), Slovenija 2,4% (industrija 30,9%, uslužne djelatnosti 66,6%), Hrvatska 5,5% (industrija 25,7%, uslužne djelatnosti 68,8%), Srbija 12% (industrija 30%, uslužne djelatnosti 58%). No, poljoprivreda je ipak temelj, već zato što ljudi trebaju hranu za život, a i zato što poljoprivreda pruža sirovine za više vrsta prerađivačke industrije. A povezanost s turizmom može biti posebno zanimljiva. Neodgovorno je i štetno držati velika prostranstva neobrađena.

I još bih htio istaknuti pouku koju valja naučiti iz pogreške načinjene 1848. godine, naime da ovakve zakone treba donositi promišljeno, ne na brzinu i treba gledati kako su to riješili narodi kod kojih je to područje života uspješno. I treba paziti da se dobri principi ne primjenjuju krivo.

Nisam stručnjak na ovom području i ovaj tekst nema svrhu ponuditi rješenje problema. To je samo razmišljanje zabrinutoga građanina. I odlučio sam ga napisati jer smatram da na taj problem treba upozoriti, a nisam primijetio da se o tome piše i raspravlja. Žalimo se da nam selo propada, a ne prepoznamo uzroke. A nedostatak zakonske odredbe o primjerenom agrarnom minimumu za obitelji kod nas sigurno je jedan od uzroka.